

DE AGRARISCHE WET-DE WAAL (1870) (p. 59, laatste alinea, en p. 60, eerste alinea). Het verbod om grond van inheemsens aan niet-inheemsens te vervreemden is niet neergelegd in deze wet maar in een op grond daarvan in 1875 uitgevaardigde ordonnantie. Onder 'vervreemding' werd niet alleen verkoop verstaan maar elke transactie tot blijvende overdracht, zoals schenking en (in sommige gevallen) verpanding op grond van het *adat*-recht. In noot 1 wezen wij op de schadelijke gevolgen die het ontbreken van zulk een regeling had in Birma maar hetzelfde kan worden opgemerkt met betrekking tot sommige Britse koloniale gebieden in Afrika, bijvoorbeeld Kenya.

INDIË'S 'FINANCIËLE ZELFSTANDIGHEID' (p. 79, r. 19). Wij schreven dat Indië 'op 1 januari 1867 financieel zelfstandig geworden' was – dat is niet juist. Op die datum werd de Indische Comptabiliteitswet van kracht die onder meer bepaalde dat de Nederlandse Staten-Generaal de Indische begroting moesten goedkeuren. Indië kreeg in 1912 rechtspersoonlijkheid, hetgeen onder meer de bevoegdheid tot het aangaan van leningen inhield, maar ook deze moesten door de Staten-Generaal worden goedgekeurd.

VERBETERD FOTO-ONDERSCHRIFT (na p. 82, foto 8). Voor 'Door het Knil uitgemeorde *kampong* in de Bovenlanden van Atjeh' leze men: 'Het Knil heeft in de Bovenlanden van Atjeh een door de Atjehers versterkt punt veroverd.'

* HET ACHTERBLIJVEN VAN DE STIJGING VAN DE PRODUKTIVITEIT BIJ DE RIJSTTEELT (p. 94, eerste alinea). Wij wezen erop dat de produktiviteit van de suikergronden van 1900 tot 1940 met 75 % steeg en die van de rijst-*sawahs* van 1916 tot 1940 met nog geen 9 % en vervolgden toen: 'Zo richtte de energie van het Europese bedrijfsleven zich in de eerste plaats op wat voor Europa, niet op wat voor Indië wenselijk was.' In een bespreking van deel II a heeft de historicus P. J. Drooglever er op gewezen dat wij verzuimd hebben te vermelden dat op de aaneengesloten suikerarealen wèl een wetenschappelijke bedrijfsvoering mogelijk was maar 'niet op het eindeloos versnipperde *sawah*-land van de Indonesische rijstverbouwer. . . Opmerking had verdiend dat, mede dank zij de inspanningen van de betrokken overheidsdiensten, Java het enige gebied in Zuid- en Zuidoost-Azië was waar in de eerste decennia van de twintigste eeuw althans nog enige toename van de rijstopbrengst per hectare kon